

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Васильєвої Тетяни Анатоліївни
на дисертацію Щурова Ігоря В'ячеславовича
«Управління енергетичною безпекою України в умовах
конструктивної дестабілізації»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних
наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

1. Актуальність обраної теми дослідження

На сьогодні очевидна актуальність проблематики безпеки, як найважливішої категорії й необхідної передумови збалансованого функціонування системи суспільних відносин, що забезпечує захищеність, життєдіяльність і дієздатність держави, суспільства, особи від дії внутрішніх і зовнішніх загроз. Енергетична безпека є однією найважливіших складових національної безпеки, оскільки забезпечує захист національних інтересів, енергетичну незалежність, соціальні гарантії, надійність й безперервність енергопостачання та є передумовою для досягнення соціально-економічного і екологічного розвитку суспільства.

Напрями подолання енергетичної бідності, розвиток чистої енергетики, функціонування національних енергетичних ринків і їх інтеграція до європейського енергетичного ринку мають бути першочерговими пріоритетами державної економічної політики. І тому обрана тема дисертаційної роботи Щурова І.В., її мета, розроблення теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій, спрямованих на управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації, є важливою і актуальною.

Проте, в наукових працях й досі відсутнє усталене визначення сутності енергетичної безпеки держави, її місця і ролі у національній економіці, стимулювальних і гальмуючих чинників, способів і методів проведення

обґрунтованої оцінки її рівня, дієвих механізмів її забезпечення та впливу на це конструктивної дестабілізації.

Отже, значущість та логічна незавершеність розробки теоретико-методологічних засад, методичних підходів та практичних рекомендацій з управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації робить дисертацію, сфокусованою на дослідженні саме цих питань, безперечно актуальною, зумовлює значну наукову та практичну цінність отриманих результатів.

2. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення дисертаційної роботи є аргументованими та обґрунтованими, що підтверджується основним змістом дослідження, опублікованими Щурова І.В. науковими працями і авторефератом, переліком використаної літератури. Обґрунтування основних наукових положень, висновків та рекомендацій засновано автором на результатах систематизації та узагальнення дисертантом фундаментальних положень економіки та менеджменту, стратегічного управління, державного регулювання економіки, економіко-математичного прогнозування, когнітивного моделювання, методу експертної оцінки, а також вагомому науковому доробку з проблематики енергетичної безпеки держави.

Аналіз змісту дисертаційної роботи Щурова Ігоря В'ячеславовича дозволяє стверджувати, що сформульовані в ній основні положення, висновки і рекомендації, які базуються на використанні класичних та новітніх поглядів на енергетичну безпеку держави в умовах конструктивної дестабілізації, є науково обґрунтованими. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечена кваліфікованим використанням автором загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Наукові положення, висновки та пропозиції, які сформульовані за результатами проведеного дослідження, повно відображають основні його результати, логічно випливають з мети та завдань роботи, а їх достовірність підтверджується належним рівнем теоретичного обґрунтування.

Аргументація основних положень новизни і зміст дисертаційної роботи свідчить про глибоке знання дисертантом досліджуваної проблеми, вміння працювати з науковою літературою, законодавчими актами та нормативно-правовими документами в сфері управління енергетичною безпекою, статистичними та аналітичними матеріалами, використовувати на практиці

сучасні прийоми та методи наукових досліджень, формулювати висновки і пропозиції.

Достовірність результатів наукових досліджень Щурова Ігоря В'ячеславовича підтверджується тим, що вони опубліковані у монографіях, міжнародних наукометричних базах і фахових наукових виданнях й використовуються у діяльності: Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг; Міністерства енергетики України; НАК «Нафтогаз», а також у практичній діяльності центральних органів виконавчої влади та їх територіальних управлінь, місцевих органів виконавчої влади, бізнесових груп, наукових установ і закладів вищої освіти, що підтверджено відповідними документами. Крім того, вони обговорювалися та одержали позитивну оцінку на численних міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Опонентом засвідчено, що дисертаційна робота Щурова І.В. виконувалась в межах комплексних наукових досліджень й відповідає тематиці науково-дослідних робіт Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», зокрема держбюджетній науково-дослідній темі «Вплив розвитку нафтогазового комплексу та альтернативної енергетики на стан енергетичної безпеки України» (номер державної реєстрації: 0115U002415); «Ефективні конструктивно-технологічні рішення об'єктів транспортування та зберігання нафти і нафтопродуктів у складних інженерно-геологічних умовах» (номер державної реєстрації: 0117U003086); «Методологічні засади забезпечення соціально-економічної безпеки регіону» (номер державної реєстрації: 0118U001096).

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Узагальнення основних висновків і результатів дисертаційної роботи, а також вивчення особистого внеску дисертанта у вирішенні обраної наукової проблеми, дозволяє зробити висновок, що суттєвим в науковому і практичному значенні є результати дисертаційної роботи, які містять такі елементи наукової новизни:

1. Автором вперше розроблено концептуальні основи парадигми управління енергетичною безпекою держави, що базуються на визначені детермінант, цілей, завдань, основних засад прийняття управлінських рішень на стратегічному й тактичному рівнях в умовах посилення впливу конструктивної дестабілізації (стор. 55-65).

2. Схвальної оцінки заслуговує вперше запропонований дисертантом підхід формування системи конструктивної дестабілізації у сфері енергетичної безпеки, що передбачає взаємозв'язок споріднених елементів, й дозволило автору запропонувати основні принципи конструктивної дестабілізації, такі як: плюралізм економічної діяльності, адаптивність до змін середовища, безбар'єрність, стабільність, трансцендентальність (стор. 66-77). Запропонований автором підхід визначає конструктивні та збурювальні дестабілізаційні чинники, які позитивно впливатимуть на систему енергозабезпечення й енергетичної безпеки держави.

3. Значний інтерес представляє запропонований механізм управління енергетичною безпекою національної економіки в умовах конструктивної дестабілізації, який базується на консолідації процесів, передумов та протиріч ідеології на основі мультиплікативних властивостей державного управління (стор. 250-273). В результаті автором запропоновано принципи забезпечення енергетичної безпеки національної економіки та системні підходи до ефективного управління ризиками й загрозами, напрями мінімізації їх наслідків, моніторинг й прогнозування рівня розвитку паливно-енергетичного комплексу й удосконалення їх територіально-виробничих структур і забезпечення міжнародно-правового захисту інтересів вітчизняних підприємств паливно-енергетичного комплексу.

4. Запропоновано економічну ідеологію енергетичної безпеки держави в умовах конструктивної дестабілізації, на основі цілісного підходу до ідентифікації дисбалансів розвитку паливно-енергетичної системи, нейтралізації ентропійних сил і попередження кризових явищ, що забезпечить темпи економічного розвитку в нестабільних умовах, реалізує заплановану модернізацію та інноваційний розвиток країни на конвергентно-комунікаційній основі, підтримує процеси розвитку паливно-енергетичного комплексу країни, і є підґрунтям для відродження й подальшого розвитку вітчизняної промисловості (стор. 279-300).

5. У дисертації удосконалено інституційний базис забезпечення енергетичної безпеки держави, що враховує тенденції трансформаційних змін, закономірності й передумови функціонування ефективного інноваційно-креативного середовища для розроблення стратегічних альтернатив управління енергетичною безпекою держави (стор. 301-310).

6. Важливим здобутком автора слід вважати удосконалення концепції безпекової діяльності, яка передбачає формування безпекової стратегії суб'єкта господарювання з урахуванням безпекових параметрів зовнішнього середовища і забезпечує ефективну (прибуткову) діяльність через синергію політики економічної й екологічної безпеки, векторів розвитку міжнародного

енергетичного ринку, водночас здійснюючи максимальне балансування вхідних безпекових параметрів і вихідного рівня безпеки енергетичного сектору економіки України (стор. 97-128).

7. Застосування науково-практичного підходу до формування цільових пріоритетів бізнес-моделей енергетичного сектору економіки, дозволило сформувавши цільові пріоритети, структуризації та ідентифікації параметрів розвитку бізнес-моделей енергетичного сектору економіки, що визначають ефективність використання потоків енергії, формують екологічну політику на основі декарбонізації, децентралізації, цифровізації, коригуючи стратегічну направленість розвитку енергетичного сектору економіки, одночасно стимулюючи появу інноваційної основи конструктивної конфігурації, враховуючи дестабілізаційні фактори впливу (стор. 155-163).

8. Цінною для практичного використання є запропонована здобувачем стратегія управління енергетичною безпекою в умовах екологічного дисбалансу, яка, базується на консолідованій реалізації стратегічної конфігурації системи, пов'язаної з сучасними тенденціями гуманізації, екологізації, соціалізації економіки на основі когнітивного моделювання сценаріїв забезпечення енергетичної безпеки національної економіки (стор. 209-220). Це дозволило сформувавши інноваційні концепції і парадигми, які дозволять радикально змінити векторну направленість соціальних імперативів суспільного розвитку в енергетичній сфері.

9. Важливим здобутком автора слід вважати удосконалення методичних засад оцінювання процесу управління енергетичною безпекою держави, що базуються на застосуванні п'яти методичних підходів із врахуванням вимог сьогодення: методики інтегрального оцінювання, що враховує дестабілізуючі фактори впливу, діджиталізацію та дозволяє побудувати план енергетичного відновлення; методики ідентифікації рівня енергетичної безпеки, що враховує можливі сценарії розвитку енергетичного стану країни; методики економічного аналізу для побудови стратегічного бізнес-плану; методики ідентифікації загроз для створення карти ризиків енергетичного стану країни; методики методологічних порад, що уможливорює врахування індивідуальних показників за окремими підходами, більш ширше визначення діапазону енергетичної безпеки та подальших напрямів розвитку (стор. 128-138).

10. Окрему увагу автора приділено розвитку науково-методичного підходу до формування кластерів енергетичних підприємств з визначенням безпекових параметрів із індивідуальними рівнями для кожної виокремленої групи на основі інтегральних показників їх оцінки (стор. 193-207). Це дозволяє корегувати управлінські впливи на енергетичну безпеку держави через діагностику рівня безпеки енергетичних підприємств, аналіз їх міграції з одного

кластеру в інший, зміну безпекового рівня від низького до високого та формування новітньої концепції управління безпековою діяльністю економічного середовища.

11. Важливим здобутком автора слід вважати застосування науково-емпіричного підходу до формування раціонального паливно-енергетичного балансу держави, який базується на побудові емпіричного та не емпіричного наукового знання, обумовлюючи побудову генези феномену конкурентоспроможності паливно-енергетичного потенціалу як єдиного цілого в системі й передбачає можливість державного, регіонального, галузевого впливу на стратегічний розвиток із урахуванням рівня енергетичної безпеки та енергетичної стійкості держави (стор. 218-221).

12. Значну практичну цінність має удосконалення методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства через визначення основних безпекових параметрів розвитку нафтогазової галузі. Це дозволило обґрунтувати й сформулювати систему показників, які дозволяють оцінити рівень безпеки підприємства через використання інтегрального показника – симбіозу економічної, екологічної, енергетичної та інформаційної складової, встановити критичні точки для кожного із виокремлених безпекових параметрів підприємства на основі аналізу інтегрального показника оцінки безпеки підприємства (стор. 182-192).

Усе вищезазначене надає підстави офіційному опоненту для загальної позитивної оцінки стверджувати: змістовність винесених на захист елементів наукової новизни дисертації Щурова І. В.; вагомість наведеного у дисертації доробку в контексті подальшого використання для розбудови такої галузі науки як енергетична безпека держави; достатність науково-прикладної сутності здобутків та їхньої експериментальної перевірки для досягнення мети та вирішення поставлених у дослідженні ключових завдань.

4. Теоретико-методологічне та практичне значення отриманих результатів дослідження

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у розв'язанні наукової проблеми, що полягає в розробленні теоретико-методологічних положень та науково-прикладних засад управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації.

Практичне значення запропонованих дисертантом теоретико-методологічних положень і науково-прикладних засад підтверджується можливістю їх використання органами законодавчої, виконавчої, державної та місцевої влади, професійними міжнародними інститутами, інститутами

громадянського суспільства, суб'єктами господарювання. Зокрема, чотирирівневу ієрархію управління енергетичною безпекою під час міжоб'єктної взаємодії апробовано Департаментом економічної політики Львівської державної адміністрації (довідка №1-52/938 від 09.11.2022); фокусування на детермінантах впливу на енергетичну безпеку та принципи конструктивної дестабілізації, що дозволятиме визначити причини та умови виникнення системи формування конструктивної дестабілізації в сфері енергетичної безпеки й ухвалювати адекватні до ситуації управлінські рішення ПАТ «Укртранснафта» (довідка №1-020625 від 22.12.2022); запропонована автором методика кластерного аналізу енергетичних підприємств за визначеними безпековими параметрами на основі інтегральних показників їх оцінки використана в Концепції енергетичної ефективності Івано-Франківської області на 2023-2027 роки (довідка №12-170/861-10/203 від 20.12.2022). Міністерство енергетики України використало у своїй практичній діяльності запропонований автором науково-практичний підхід до пріоритезації бізнес-моделей енергетичного сектору економіки (довідка №26/1.4-16-20699 від 27.12.2022). НАК «Нафтогаз» застосував науково-практичний підхід до формування конвергентно-комунікаційної основи економічної ідеології енергетичної безпеки держави і використав його як основу для реалізації соціально-економічних цілей і розвитку управлінських компетенцій (довідка №7-27-22 від 09.12.2022). Комітет Верховної Ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг для підвищення ефективності функціонування енергетичної галузі України впровадив у свою діяльність науково-практичний підхід до формування раціонального паливно-енергетичного балансу держави (довідка №01/12-437 від 10.11.2022).

Теоретичні положення, методичні розробки, узагальнення й висновки, що містяться в дисертаційній роботі, використовують у навчальному процесі Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» під час викладання дисциплін: «Економіка підприємства» для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр спеціальності 184 «Гірництво», 185 «Нафтогазова інженерія та технології»; «Управління нафтогазовими проектами» для здобувачів вищої освіти ступеня магістр спеціальності 185 «Нафтогазова інженерія та технології»; «Управління науковими та інноваційними проектами» для здобувачів вищої освіти доктора філософії, а також під час підготовки студентів до участі у науково-практичних конференціях і семінарах (довідка № 01-10/1975 від 17.10.2022).

5. Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих працях

Ознайомлення з дисертацією Щурова І.В. дозволяє зробити висновок, що основні положення дослідження достатньо повно висвітлені в опублікованих за темою дисертації 55 авторських публікаціях, із яких: 4 статті у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та Web of Science Core Collection, 2 статті у колективних монографіях, виданих за кордоном; 24 наукові статті у фахових виданнях України; 19 тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій та 6 публікацій в інших галузевих виданнях.

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих автором як таких, що містять елементи наукової новизни. В дисертації Щурова І.В. використано лише ті результати досліджень, які були отримані ним особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертанта відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Щурова І.В. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

Визначаючи високий науковий рівень отриманих висновків та рекомендацій, слід виокремити деякі положення, які мають рекомендаційний характер та є підставою для їх обговорення в дискусійному порядку:

1. Автор, аналізуючи визначення поняття «енергетична безпека» виділяє зовнішні та внутрішні фактори ризику енергетичної безпеки (стор. 52-53), ставлячи акцент на геополітичне середовище зовнішніх факторів ризику, виклики та потенційні загрози в енергетичній сфері. Однак ми не зустріли в роботі ризику, пов'язаного з міграцією працездатного населення, що супроводжується відтоком якісних кадрів з нафтогазової галузі. Цей ризик матиме суттєвий вплив в повоєнній економіці, тому вважаємо, що варто було б

звернути увагу на демографічну складову (людський потенціал) економіки України.

2. На стор. 68 автор наголошує, що нафтогазова галузь України проживає ревіталізацію в початковому періоді, на початку відродження, однак не дає визначення часової структури ревіталізації, що ускладнює кореляцію процесів ревіталізації та конструктивної дестабілізації. На нашу думку, було б доречно доповнити розділ 1.2 «Сучасна парадигма управління енергетичною безпекою економічного середовища» теоретико-методологічними засадами процесу ревіталізації нафтогазової галузі.

3. В розділі 1 дисертації у п. 1.4 «Нафтогазовий сектор енергетики України: домінуючий вплив на формування енергетичної безпеки» відображена динаміка енергоємності економіки України (стор. 79), структура споживання первинної енергії в Україні та інших країнах (стор. 82), структура кінцевого споживання енергії та виробництво енергоресурсів в Україні (стор. 83), наведено характеристику нафтогазової системи та процесів, що в ній превалюють, однак відсутня інформація про частку галузі в наповненні бюджету України та видатках бюджету на її потреби. Вважаємо, що така інформація ще більшою мірою довела важливість та вплив галузі на енергетичну безпеку держави.

4. Проводячи формування теоретико-практичного підходу до діагностики рівня економічної безпеки нафтогазової галузі (п. 3.3), автор обрав для демонстрації діяльність ПрАТ «Нафтогазвидобування» у 2017-2020 роках, але за період 2021-2022 років динаміка показників, що наведені на рис. 3.10- 3.13 та в таблицях 3.4-3.5 могла змінитися за іншою тенденцією і інтегральний показник оцінки рівня економічної безпеки даного суб'єкта господарювання, відображений на рис. 3.14, міг би мати іншу величину і рівень безпекових параметрів нафтогазовидобувних підприємств (табл. 3.7), ймовірно, міг би змінитися.

5. На стор 229 автор вказує, що декарбонізація та цифровізація змінюють бізнес-моделі енергетичного сектору економіки. Цілком погоджуємося з автором в такому твердженні, однак хотілося б, щоб в дисертації було більше уваги приділено декарбонізації енергетики, як чиннику конструктивної дестабілізації.

6. В четвертому розділі дисертації автор розкриває управлінський інструментарій пріоритизації стратегічних векторів зміцнення енергетичної безпеки України, використовуючи опис процедур моделювання та прогнозування рівня енергетичної безпеки за критеріями Industry 4.0, однак не надає опису даних критеріїв, що утруднює формування коректних висновків.

7. Автором проведено аналіз залежності ВВП від розміру постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (стор. 238-246) з

використанням кореляційно-регресійного моделювання. Однак у моделях залежностей у вигляді функціональних зв'язків не враховують дію випадкових факторів, зокрема і форс-мажорних обставин. Крім того, невідомим є перелік факторів, що впливають на значення результативної функції. На нашу думку, для уникнення невизначеності і для дослідження тісніших взаємозв'язків між явищами варто було б використати статистичні моделі.

8. Наведений в дисертації перелік ризиків енергетичної безпеки національної економіки в умовах конструктивної дестабілізації (стор. 256), стосується лише мезорівня – паливно-енергетичного комплексу. Але автор в роботі вказував на 4-х рівневу систему управління (стор. 60). Здається доречним розширення переліку ризиків з відображенням для рівня державного управління, територіальних громад та суб'єктів господарювання.

9. В дисертації паралельно використовуються поняття паливно-енергетичного сектору економіки, нафтогазового сектору економіки, нафтогазової галузі та нафтогазового комплексу. Хотілося б побачити пояснення щодо умов використання цих термінів та їх зв'язку з енергетичною безпекою України.

Однак, висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та методичний рівень проведеного дослідження.

8. Загальний висновок та її відповідність установленим вимогам

Дисертаційна робота Щурова І.В. на тему: «Управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею. Її положення містять наукову новизну та мають практичну цінність. У роботі на підставі проведених досліджень отримано результати, які є суттєвим авторським внеском у вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій управління енергетичною безпекою України з урахуванням впливу конструктивної дестабілізації.

У роботі виконані вимоги, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, обґрунтовано актуальність обраної теми, запропоновані висновки та пропозиції, що наведені в роботі, є достовірними, містять наукову новизну. Зміст автореферату є ідентичним змісту дисертації. Автореферат достатньою мірою висвітлює основні наукові і практичні положення дисертаційної роботи і не містить інформації, не розглянутої у роботі.

Основні положення дисертації доповідались на міжнародних науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, у т.ч. включених до міжнародних наукометричних баз, та у наукових періодичних виданнях інших держав з тематики дисертаційної роботи.

Робота виконана на достатньо високому теоретико-методологічному рівні і має наукове та практичне значення. Її відрізняють логічність і послідовність викладення матеріалу, аргументованість тверджень автора, їх достовірність. Наведені у відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що дисертація та автореферат в цілому відповідають вимогам пунктів 7, 8, 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р. № 1197.

Загалом дисертація на тему «Управління енергетичною безпекою України в умовах конструктивної дестабілізації», а її автор Щуров Ігор В'ячеславович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
директорка Навчально-наукового інституту
бізнесу, економіки та менеджменту
Сумського державного університету**

Т.А. Васильєва

**Підпис Васильєвої Т.А. засвідчую
учений секретар вченої ради Сумського державного університету**

А.І.Рубан